

CUPRINS

Prefață / 7

Capitolul I. Terminologie și periodizare / 11

**Capitolul II. Impactul migrațiilor asupra teritoriilor nord-dunărene
(secolele V-VIII) / 21**

2.1. Scurtă privire asupra demografiei în teritoriile
nord-dunărene – secolele V-VIII / 22

2.1.1. *Studiu de caz: Transilvania (secolele XI-XIII) / 26*

2.2. Germanicii timpurii: date istorice și cultură materială / 32

2.3. Transilvania în primele secole ale mileniului I / 48

2.3.1. *Perioada hunică și germanicii târzii / 48*

2.3.2. *Avarii în Transilvania – elemente de cultură materială
(Grupul Gîmbaș) / 60*

2.3.3. *Populația romanică și slavo-romanică din Transilvania
(secolele IV-VII/VIII) / 68*

2.4. Spațiul extracarpatic în perioada migrațiilor / 76

2.4.1. *Slavii și teritoriile extracarpatică în secolele VI-VII / 76*

2.4.2. *Cultura materială romanică și slavă a secolelor VI/VIII-IX în
exteriorul arcului carpatic / 80*

2.4.3. *Continuitate și discontinuitate culturală în teritoriul nord-
dunărean (secolele VII-VIII) / 87*

**Capitolul III. Perioada „întunecată” a istoriei românilor văzută din perspectivă
arheologică / 93**

3.1. Transilvania în secolele VII/VIII-X/XI / 93

3.1.1. *Grupul Nușfalău-Someșeni*

(secolul al VIII-lea – începutul secolului al IX-lea) / 94

3.1.2. *Grupul Mediaș (secolele VII-X) / 96*

3.1.3. *Grupul Ciumbrud / 114*

3.1.4. *Grupul Blandiana A / 117*

3.1.5. *Grupul Cluj / 120*

3.1.6. *Grupul Blandiana B-Alba Iulia (sau cultura Bijelo-Brdo în
spațiul transilvan – secolele X-XII) / 125*

3.2. Muntenia și Moldova în secolele IX-XI. Perspectivă arheologică / 129

3.2.1. *Cultura Dridu (secolele VIII-XI)* / 130

3.2.2. *Cultura Răducăneni* / 135

Capitolul IV. **Transilvania între Regatul Arpadian și Țaratul Bulgar** / 137

4.1. Teritoriile nord-dunărene în contextul geo-politic

al Europei de Sud-Est / 137

4.1.1. *Imperiul Bizantin și Regatul Arpadian (secolele X-XII)* / 137

4.1.2. *Țaratul Bulgar și Ungaria (secolele IX-XI)* / 144

4.2. Transilvania și teritoriile extracarpătice (secolele XI-XIII) / 148

4.2.1. *Constituirea și dezvoltarea voievodatului Transilvaniei* / 148

4.2.2. *Cruciada a IV-a. Motorul coagulării statale a Țării Românești și Moldovei* / 164

4.2.3. *Cavalerii Teutoni și rolul lor în istoria românilor* / 165

4.3. Teritoriile nord-dunărene între cruciada a IV-a și Hoarda de Aur / 178

4.3.1. *Invazia tătară și importanța ei în procesul de formare a voievodatelor românești* / 178

Addenda / 191

A. Ipoteze cu privire la încălțăminte migratorilor medievali timpurii, din perspectiva evoluției scărițelor de cavalerie / 191

B. Scurtă privire asupra riturilor funerare din Transilvania (secolele VII-XII) / 196

C. Necropola de la Orăștie – Dealul Pemilor X2. Campania anului 2000 / 211

D. Descoperiri medievale timpurii în Cluj-Napoca, str. V. Deleu / 224

Anexe / 233

Prescurtări bibliografice / 253

Bibliografia selectivă / 257

Indice general / 273

Capitolul I

Terminologie și periodizare

Necesitatea operării cu termeni specifici unui domeniu nu mai este un fapt ce are nevoie de demonstrații și tocmai de aceea ne vom opri, la rîndul nostru, asupra unor termeni cu care vom opera în rîndurile de mai jos. Termenul de *spațiu românesc* are un înțeles pur geografic și desemnează, așa cum sublinia și B. Murgescu, teritoriul de existență istorică compactă a poporului român cu totalitatea locuitorilor săi, indiferent de etnia lor¹. Asta deoarece, în segmentul de timp asupra căruia ne oprim în prezenta lucrare, criteriul etnic nu era unul predominant în structurarea societății, iar pe de altă parte, istoria acestui spațiu reprezintă o unitate în diversitate și doar prin analiza întregului spectru etnic putem înțelege ceea ce numim *îndeobște cultură și civilizație românească*. Această viziune a fost amplu dezbătută în istoriografia europeană în contextul analizării *istoriilor naționale*, fiind considerată de A. Toynbee² singura viabilă în procesul înțelegerii formării civilizației europene și a particularităților ei în perioada de final a evului mediu și la începutul epocii moderne. Cantonarea interesului studiului istoric asupra *statului-națiune* este o atitudine eronată, căci în Europa nu există nici un stat național sau o națiune, care să poată oferi o istorie ce explică totul prin ea însăși³, rezolvarea fiind posibilă dacă istoricul conștientizează exigența epistemologică potrivit căreia unitatea inteligibilă a studiului istoriei nu este nici statul național, nici chiar omenirea în înțelesul său global, ci este *societatea*⁴.

O problemă preliminară ce s-a degajat din terminologia folosită în expunere pînă acum este cea a semnificației celor doi termeni, *civilizație* și *cultură*, și a raportului dintre cele două noțiuni corespunzătoare.

Termenul de *cultură* are o istorie îndelungată; el derivă din verbul latinesc *colere*, ce înseamnă a cultiva, a îngriji (un loc sau o bucată de pămînt, dar și spiritul

¹ B. Murgescu, *Istorie românească – istorie universală (600-1800)*, ediția a II-a, f.a., p. 10.

² A. Toynbee, *Studiul istoriei*, I, București, 1997, pp. 15 ș.u.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, p. 29.

sau intelectul uman). Cu timpul, cel de-al doilea sens a căpătat o pondere tot mai mare, generînd o familie de cuvinte specifică (cultură, cult, incult, cultivat) din care doar unele au omonime derivate din prima semnificație¹. Totuși definiția conceptului de cultură nu este facilă, în special prin faptul că fiecare domeniu istoric al societății omenești reprezintă un factor de cultură. Una dintre definițiile posibile ale culturii spune că aceasta este *acel complex ce include cunoaștere, credință, artă, morală, legi, datini și orice alte aptitudini și obiceiuri ale omului în individ al societății*, fiind deci un atribut uman distinctiv². În ceea ce privește problematica noastră, operăm cu termenul de *cultură* avînd în principal două înțelesuri: *cultura arheologică* și al doilea, mai general, datorat antropologiei, ce definește *cultura* ca ansamblul modelelor comportamentale învățate, specifice unei societăți determinate într-o perioadă istorică dată³. „Cultura arheologică, așa cum a spus Cl. Lévi-Strauss, este un ansamblu de tipuri aparținînd aceleași perioade istorice care, legate între ele, formează un tot unitar”⁴, deci implică elemente ale vieții materiale, social-economice ce pot fi obținute prin analize și comparații.

În ceea ce privește termenul de *civilizație*, acesta este un derivat al termenului latin *civitas* (cetate, oraș-stat), dar fiind o creație din perioada Renașterii. Scrierile filosofilor sociali din secolul al XIX-lea termenul a căpătat accepția de stadiu superior al culturii, specific societăților urbane și care cunosc scrierea și organizarea statală⁵. Aceasta este și accepția generalizată pe care o folosesc istoricii și filozofii culturii, dar și antropologii.

Noțiunea de *ev mediu* este o creație a umaniștilor italieni, admiratori ai culturii clasice grecești și latine, care considerau perioada cuprinsă între căderea Imperiului Roman de Apus și perioada lor o epocă *barbară*, în opoziție cu Renașterea. În perioada Renașterii redescoperirea valorilor trecutului antic i-a determinat pe erudiții umaniști să considere că între acest trecut luminos și epoca eferescentă contemporană lor a existat o perioadă intermediară – un *ev de mijloc*. Tratarea într-o manieră mai amănunțită a acestui subiect este făcută de Z.K. Pinter în capitolul „Evol mediu. Terminologie și periodizare”⁶ și cum, la nivel terminologic, istoriografia română a preluat în mare parte terminologia europeană, ne limităm doar la punctarea unor aspecte ce caracterizează scrisul istoric românesc.

¹ R. Florescu, *Istoria civilizației creștine*, ediția a III-a, București, 2002, pp. 8-9.

² S.A. Luca, *Arheologia generală. Note de curs*, Alba Iulia, 1999, p. 69.

³ R. Florescu, *op. cit.*, p. 9.

⁴ *Apud* S.A. Luca, *op. cit.*, p. 70.

⁵ R. Florescu, *op. cit.*, p. 9.

⁶ Z.K. Pinter, I.M. Țiplic, *Prelegeri de istorie medie universală. 1. Evul mediu timpuriu în Europa și Orientul Mijlociu*, Sibiu, 2001.

Progresele cercetării istorice, modernizarea investigației științifice din câmpul științelor socio-umane au avut drept consecință, în opinia lui N. Edroiu¹, abandonarea unor concepții exclusiviste cu privire la catalogarea anumitor societăți ca istorice sau „anistorice”. Cercetarea istoricului angajat în scrierea „istoriei totale” trebuie să se desfășoare ca o anchetă exhaustivă al cărei scop să fie stabilirea jocului, între structurile obiective și destinele individuale. O astfel de istorie își ia ca obiectiv *universul mentalităților*, în care Jacques Le Goff – în consens cu alți reprezentanți ai „noii istorii” – vede un nivel de profunzime alcătuit din idei deformate, din automatisme psihice, din resturi și din epave, din nebuloase mentale și din incoerențe îmbinate în pseudo-logici.

În studierea genezei evului mediu trebuie să ținem seama însă de particularitățile ce creează diferențieri zonale și mari decalaje cronologice între spațiile europene, pe de o parte, și între acestea și cele asiatice, pe de alta. Însă pentru a putea studia geneza unui fenomen avem nevoie de stabilirea unei structuri cronologice relative și absolute, cu alte cuvinte, a unor limite cronologice inferioare și superioare. Nu ne propunem să tranșăm definitiv problematica terminologiei și cronologiei evului mediu românesc, ambele fiind procese de durată în condițiile reșezării la nivel de interpretare a fenomenelor istorice.

Preferința pentru evul mediu ca obiect de investigare și reflecție este perfect legitimată, mai întâi de compatibilitatea cu un element al metodei: perspectiva duratei lungi². În al doilea rând, evul mediu este o materie cu aptitudini speciale pentru realizarea istoriei totale – concept preluat și de M. Karpov –, deoarece imaginația istoricului, stimulată de documentele de arhivă și de monumente, poate reînvia în întregime această epocă. În al treilea rând, evul mediu are asupra altor perioade încă un avantaj: el ne permite să ne înțelegem originile, continuitățile și discontinuitățile, precum și transformarea „care constituie capitalul istoriei ca știință și ca experiență trăită”³.

Disputele dintre specialiști cu privire la problemele de periodizare sînt încă frecvente, iar argumentele pentru una sau alta dintre variante suficient de numeroase și de pertinente pentru a ne avertiza că nici o opțiune nu este absolută întru corectitudine. În acest sens, limitele prezentei lucrări sînt convenționale, generale și orientative, permițîndu-ne doar unele mici clarificări terminologice sau de periodizare.

¹ N. Edroiu, *Formațiuni statale pe teritoriul României (sec. VIII-XI)*, Cluj-Napoca, 1999.

² J. Le Goff consideră că evul mediu are o durată lungă, cuprinsă între prăbușirea Imperiului Roman și secolul al XIX-lea, și mai multe durate scurte, diferențiate pe zone geografice.

³ M. Karpov, „Jacques Le Goff și fața neștiută a evului mediu”, în Jacques Le Goff, *Pentru un alt ev mediu*, București, 1986, p. 11.

De-a lungul timpului, istoriografia noastră a apelat la mai mulți factori baza cărora s-a făcut o departajare cronologică în perioade a întregului ev mediu românesc. Karl Marx și Friedrich Engels, propunând egalitatea temporală în evul mediu și perioada relațiilor bazate pe feud, au creat premisele dezvoltării unei terminologii, perioada medievală fiind numită *orînduirea feudală* și fiind delimitată la limita inferioară de sfârșitul relațiilor de producție sclavagiste, specifice antichității, iar la limita superioară de primele revoluții burgheze, ce schimbă modul de producție feudal cu cel capitalist.

Existența sau nonexistența unei structuri sociale de tip feudal în cadrul societății medievale românești au stîrnit și stîrnesc lungi polemici între istorici această problemă trebuie, așa cum subliniază și B. Murgescu, discutată în raport cu două paliere complementare: unul al conceptelor, iar celălalt al realităților istorice. Etimologic, *feud* provine din cuvîntul franc *fehu-ôd*, care inițial avea sensul de vite, dar și pe cel general de avuție. De la mijlocul secolului al IX-lea el începe să fie utilizat în Imperiul Carolingian sub forma sa latinizată *feudum* (*feus*, *feodom*) pentru a desemna concesiunea funciară condiționată de prestarea slujbei vasalice înlocuind mai vechiul termen *beneficium*. *Feudalismul* a apărut ca termen în secolul al XVIII-lea în mediile luminate, pentru a desemna printr-un termen global vechea formă de organizare a societății. Dat fiind că secolul al XIX-lea era obsedat de importanța decisivă a formelor de proprietate, feudul a trecut în prim-planul analizelor, servind ca element decisiv pentru a defini un sistem social diferit de cel modern, sistem numit feudalism. Acest sens a fost impus definitiv de K. Marx, care, în contextul predominării concepțiilor evoluționiste despre istoria omenirii, a considerat feudalismul ca o orînduire premergătoare capitalismului. Termenul de *feudalism* este folosit astăzi cu două accepțiuni diferite:

a) pentru cea mai mare parte a istoricilor occidentali feudalismul desemnează societatea structurată pe baza relațiilor feudo-vasalice, potrivit cărora un senior acordă unui vasal un feud, adică o proprietate funciară condiționată de prestarea omagiului vasalic. Potrivit acestei concepții, aveam de a face cu o societate feudală propriu-zisă numai în Occident în secolele IX-XV, în statele cruciate unde occidentalii au impus modul lor specific de organizare și în Japonia medievală;

b) pentru istoricii de formație marxistă conceptul de feudalism se referă la raporturile sociale fundamentale din societate, respectiv la faptul că deținătorii de proprietăți feudale își însușesc sub formă de rentă feudală o parte semnificativă din plusprodusul realizat de țărani dependenți (în Occident această relație dintre țărani